

TARTU UNIVERSITET
Humanistiska och konstnärliga fakulteten
Institutionen för främmande språk och kulturer
Avdelningen för skandinavistik
Svenska språket och litteraturen

**Estlandssvenskarnas begravningsvanor
i Nuckö och på Runö**
Bacheloruppsats

Merilin Kaustel-Lehemets
Handledare: Maiu Elken

Tartu 2024

1	INLEDNING	3
1.1	SYFTET OCH FRÅGESTÄLLNING.....	4
1.2	TIDIGARE FORSKNING	5
2	METOD OCH TEORI	5
2.1	METOD	5
2.2	TEORI	6
3	BEGRAVNINGSVANOR I NUCKÖ	8
3.1	FÖRBEREDELSE	8
3.2	KORS	9
3.3	KLÄDSEL	9
3.4	BEGRAVNINGS DAGEN	10
3.5	BEGRAVNINGS PROCESSION OCH BEGRAVNINGS CEREMONI	10
3.6	MAT	12
4	BEGRAVNINGSVANOR PÅ RUNÖ	13
4.1	FÖRBEREDELSE.....	13
4.2	KORS	15
4.3	KLÄDSEL	15
4.4	BEGRAVNINGS DAGEN	16
4.5	PROCESSION OCH BEGRAVNINGS CEREMONI	16
4.6	MAT	17
5	ANALYSDELEN	18
5.1	ANALYS AV NUCKÖ BEGRAVNINGSBRUK.....	18
5.1.1	<i>Separation</i>	18
5.1.2	<i>Övergång (Liminalitet)</i>	19
5.1.3	<i>Inkorporering</i>	20
5.2	ANALYS AV RUNÖ BEGRAVNINGSBRUK	21
5.2.1	<i>Separation</i>	21
5.2.2	<i>Övergång (Liminalitet)</i>	22
5.2.3	<i>Inkorporering</i>	23
6	JÄMFÖRELSE AV BEGRAVNINGSBRUK I NUCKÖ OCH PÅ RUNÖ	24
6.1	FÖRBEREDELSE FÖR BEGRAVNING.....	24
6.2	KORS	25
6.3	KLÄDSEL	25
6.4	BEGRAVNINGS DAGEN	26
6.5	PROCESSION OCH BEGRAVNINGS CEREMONI	26
6.6	MAT	27
7	DISKUSSION AV RESULTAT	28
8	RESÛMEE	30
9	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	32
10	BILAG 1	35
	SÄGNER OCH TROSUPPFATTNINGAR OM DÖDEN INSAMLADE FRÅN NUCKÖ-OMRÅDET	35
11	BILAG 2	37
12	KINNITUS TÖÖ ISESEISVALT KIRJUTAMISE KOHTA	40
13	LIHTLITSENTS LÖPUTÖÖ REPRODUTSEERIMISEKS JA ÜLDSUSELE KÄTTESAADAVAKS TEGEMISEKS	41

1 Inledning

Estlandssvenskarnas historia och kultur är en spännande del av Estlands kulturhistoria, som har utforskats relativt lite. Olika källor refererar till estlandssvenskarna som en etnisk grupp som huvudsakligen bodde längs Estlands västra och nordvästra kust och på öarna redan före 1200-talet. Till exempel, under mitten av 1600-talet bodde det ungefär 10 000 svenskar i Estland, vilket utgjorde 2–3% av befolkningen vid den tiden. I början av 1940-talet fanns det ungefär 9000 estlandssvenskar, men före andra världskriget flydde cirka 8000 av dem till Sverige (Eestirootslaste kultuuriomavalitsus s.a.).

Det har länge debatterats exakt när, varifrån och varför de kom till Estland. Det finns ännu inget helt säkert svar på detta. De vanligaste teorierna om deras ankomst till Estland har beskrivits i Ilmar Tammistos Bachelor uppsats *”Rootslaste asumine Eesti rannikule ja saartele ning nende õiguslik positsioon keskajast 19. sajandi keskpaigani”* (Svenskarnas bosättning längs Estlands kust och öar samt deras juridiska ställning från medeltiden till mitten av 1800-talet”).

Mitt ökade intresse för estlandssvenskarnas historia började när jag flyttade till Nuckö för åtta år sedan. Eftersom mina förfäders generationer är födda och uppvuxna i det området, och eftersom min egen mormor var estlandssvensk, har jag en personlig koppling till estlandssvenskarnas historia.

Intresset för estlandssvenskarnas historia och kultur är också den huvudsakliga anledningen till att jag började studera svenska vid Tartu Universitet. Att kunna svenska ger mig tillgång till historiska texter och arkivmaterial som jag inte skulle ha förstått utan kunskap i språket.

Det som intresserar människor mest är kustsvenskarnas livsstil och traditioner, varav en stor del består av firandet av högtider och speciella dagar. De största och mest speciella händelserna för estlandssvenskarna var utan tvekan bröllop och begravningar. Eftersom brölloptraditioner redan har beskrivits av i en Bachelor uppsats från 2018, valde jag att fokusera min forskning på begravningar och de traditioner som är kopplade till döden.

Därför vill jag undersöka och ge en översikt över hur det sista firandet firades. Det finns översikter över estlandssvenskarnas begravningar i några äldre böcker, men det fanns inte något omfattande material som samlade olika minnen och sedvänjor.

I gamla tider var döden omgiven av många föreställningar och magi, och döden var en vanlig gäst på grund av bristen på medicinsk hjälp. Förmodligen hade de flesta människor, redan från barndomen, sett en död person och det var en vanlig del av livet. Numera är dock döden och begravningar ett ämne som ofta undviks.

En stor del av vuxna har aldrig sett en död person eller varit på en begravning. Jag själv var 24 år när jag för första gången deltog i en begravning. Ämnet döden orsakar rädsla i det moderna samhället och människor vill generellt skjuta upp åldrandet och döden. Men det är säkert att som en oundviklig del av livet berör det oss alla.

Det är känt att begravningsriter kan variera mycket mellan olika folk, och de beror ofta också på den avlidnes kön, ålder och sociala position etc (Van Gennep, 1960:146). I denna studie jämförs begravningsseder på Runö och Nuckö under perioden från mitten av 1800-talet till 1940-talet. Detta är en tidsperiod som beskrivs i historiska källor som är grundmaterialet för detta arbete.

1.1 Syftet och frågeställning

I studien samlar jag in och beskriver döds- och begravningsritualerna i Nuckö och Runö områden, analyserar dem genom "*The Rites of Passage*"-teorins ramverk och jämför sederna i de två områdena med varandra.

Syftet med denna forskningsstudie är att beskriva och jämföra estlandssvenskarnas begravningsriter på Nuckö och Runö.

I detta arbete är målet att få svar på följande frågor:

- Vilka är de sedvänjor som följer med döden och begravningar?
- Vilka likheter och skillnader kan man hitta i begravningsritualerna på Nuckö och Runö?

1.2 Tidigare forskning

Den mest omfattande historiska beskrivningen av kustsvenskarnas liv och verksamhet har dokumenterats av historikern och etnografen C. Russwurm i sitt verk *Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehistlands und auf Runö*, som publicerades 1855 och denna bok översattes till estniska av Ivar Rüütel år 2015. Om Runös historia finns det böcker skrivna av F. Ekman, 1847, översattes till estniska av Ivar Rüütel år 2022. Det finns även studentarbeten relaterade till estlandssvenskarna, såsom Kristiina Kislers studie "Musikens roll för att bevara den estlandssvenska identiteten i Sverige" och Regina Mänds (2018) studie om bröllopstraditioner "Analys och jämförelse av bröllops seder på Runö och i Nuckö".

Estniska begravningstraditioner och dödsföreställningar har utforskats och beskrivits av Marju Kõivupuu, men kustsvenskarnas seder finns inte med där. Dessutom finns det några andra forskningsarbeten från andra regioner i Estland, som Ilmari Manninens "Setterns begravningsbruk" från 1924, Merike Langs "*Endisaegsed matusekombed Ida-Eestis*" från 1981 och "*Matusekommetest Kirde-Eestis 19. sajandil ja 20. sajandi algul*".

2 Metod och teori

2.1 Metod

Studiens metod är en blandning av etnometodologi och textanalys. Forskningsarbetet baserades på insamling och jämförelse av material. En stor del av beskrivningarna hittade jag i gamla böcker, men jag kunde också lägga till mycket stödjande och kompletterande information från tidningsartiklar och arkivmaterial. För Runö kunde jag även lyssna på en ljudfil från ett svenskt radioprogram från 1939.

Jag märkte att det i det insamlade materialet fanns många återkommande minnen, även om författarna var olika. På ena sidan kan detta signalera att informationen är sann, men det kan också tyda på att källan från vilken informationen hämtats kan ha varit densamma.

När det gäller jämförelsen mellan Runö och Nuckö kan det vara en nackdel att jag hittade mer detaljerad information om Runö. Runö verkade vara en intressant och exotisk ö i början av 1900-talet, dit många journalister och etnografer från både Estland och utlandet organiserade expeditioner och gjorde anteckningar. Enligt tidningsarkivets resultat verkar det inte ha funnits lika stort intresse för Nuckö-området, och därför är deras begravningsvanor inte lika detaljerat dokumenterade som de på Runö.

Samtidigt finns det mer information om dödsföreställningar och vidskepelse i Nuckö, och arkivet innehåller även fler folkberättelser, brev, dikter och sånger från Nuckö, vilket är förståeligt eftersom befolkningen i Nuckö-området var betydligt större än på Runö och kulturlivet var mer mångfacetterat.

Eftersom det fanns många dödsrelaterade föreställningar i arkivet för Nuckö, men inte för Runö, inkluderade jag Nuckös föreställningar separat i Bilaga 1, eftersom de inte kan jämföras i denna studie, men de är lämpliga att lägga till som bakgrundsinformation.

2.2 Teori

I analysdelen av studien använder jag teorin från Arnold van Genneps bok "The Rites of Passage" (1960), som fokuserar på ceremonier och ritualer som praktiseras när en person övergår från ett livsskede till ett annat, såsom födsel, att bli vuxen, att gifta sig och att dö. Van Gennep (1960) ägnar en stor del av boken "Passagerarritualer" åt ritualer relaterade till döden och begravningar, som omfattar sidorna 146–165. Där beskriver han ceremoniella vanor från olika kulturer.

Gennep delar upp ritualerna i tre faser: **separation, övergång och inkorporering.**

I **separationsfasen** diskuterar Van Gennep (1960) hur den avlidne symboliskt och fysiskt separeras från det levande samhället. Denna separation inkluderar ritualer som förbereder kroppen för resan till livet efter detta, såsom tvättning, klädning i specifika kläder och ritualer som markerar den avlidnes avgång från den sociala världen av de levande (Van Gennep, 1960: 146).

Övergångsfasen (liminaliteten) innefattar ritualer som rör sig mellan livet och livet efter detta. Van Gennep (1960) beskriver ceremonier som skyddar mot onda andar och

säkerställer en smidig övergång. Denna period är även betydelsefull för de levande, eftersom den inkluderar sorgepraktiker och minnet av den avlidne, vilket speglar en gemensam resa genom liminaliteten (Van Gennep, 1960: 150–160).

I **inkorporeringsfasen** tas den avlidne officiellt emot bland förfäderna. Denna fas kännetecknas av ritualer som skapar en ny relation mellan den avlidne och den levande gemenskapen, inkluderande till exempel placering av gravstenar eller utförande av de sista riterna som markerar sorgens slut och den avlidnes själs stabilisering i efterlivet (Van Gennep, 1960: 161-165).

Van Gennep (1960) påpekar att ritualer relaterade till döden och begravningar lyfter fram människans behov av att finna mening vid livets slut samt att upprätthålla en förbindelse mellan de levande och de döda.

3 Begravningsvanor i Nuckö

Begravningsvanorna i kustområdena var kristna. En stor betydelse hade sång, gudsord och ömsesidig hjälp (Danell, 1999: 43). Döden behandlades inte alltför allvarligt. Ingen fest avstod på grund av att någon dog. Man kunde spela och sjunga sorgligare melodier, men ganska snart efter döden var man glad igen och njöt av livet som det var. Alla visste ju att livet en dag ändå slutar med döden (Aman, 1964: 313).

Viktor Aman (1964) noterade att den bekymmerslösa inställningen till döden troligen berodde på att kustsvenskarna var människor som hade lärt sig vad det innebar att kämpa för livet och som lärde sig att inte sörja när folk som hade levt ut sina liv dog (Aman, 1964: 313).

3.1 Förberedelser

När någon i familjen dog stängdes den dödes ögon först. Den dödes ögon trycktes noggrant ihop eftersom man trodde att öppna ögon kunde dra med sig någon levande. (Eibofolke, 2015: 437).

Den döde tvättades ren och kläddes i dödskläder. Den döde lades på halm för att själen skulle kunna lämna kroppen. På natten satt man vid den dödes sida och vaktade (Timmerman, 1927).

En gravid kvinna fick inte se på den döda eftersom det kunde orsaka att den nyfödda visade tecken på "Död-fel" som gulsot eller likfärg, till vilket gråt, rastlöshet, viktnedgång m.m. kunde läggas till. Behandlingen var att tvätta barnet med samma tvål som användes för att tvätta den döda (Danell, 1951).

Vid kistläggning samlades släktingarna till bön, varefter mat och dryck serverades (Eibofolke, 2015: 437). Den döde lades i en enkel, omålad kista av plankor (Aman, 1964: 308).

Dödskistan tillverkades hemma. Alla hyvelspån lades i kistan, oftast under den dödes huvud. Om inte alla spån fick plats i kistan, fick de inte brännas utan skulle grävas ner (Uppteckningar från Estlandsexpeditionen, 1932). Halmen som den döde legat på och spånen från kistan fördes långt ut i skogen (Eibofolke, 2015: 437).

När den döde hade lagts i kistan sjöng man en psalm, varefter kistan fördes ut till ett uthus där den förvarades till begravningen (Uppteckningar från Estlandsexpeditionen 1932).

Om den avlidne var husbonden eller husmodern slaktades vanligtvis ett får. Man trodde att annars kunde den döde ta lyckan med sig. (Eibofolke, 2015: 438).

3.2 Kors

Korsen var nästan alltid av enkelt trä, ibland upp till 2 meter höga (Danell, 1999: 45). Kanterna var hyvlade och dekorerade med snitt. Tvärlået hade förutom dödsåret också den avlidnes namn tillsammans med familjesymbolen. Solkors av kalksten och minnesmärken av medeltida typ var ganska vanliga i Nuckö och även t.ex. på Ormsö (Tegnér, 1976: 36). Vid val av gravplats undveks kyrkans norrsidan, där endast självmördare och brottslingar begravdes. (Eibofolke, 2015: 437)

3.3 Klädsel

Det var vanligt att kläder som använts vid ens eget bröllop användes vid begravningen. För män kunde det vara bröllopsskjortan som sparades för begravningen (Tegnér, 1976: 34) Således kläddes männen i vit skjorta och väst eller tröja (Uppteckningar från Estlandsexpeditionen, 1932). Bröllopslinnen kunde också sparas och lades i kistans botten. (Uppteckningar från Estlandsexpeditionen, 1932).

Flickor kunde ha på sig t.ex. konfirmationsklänningen. (Berg, 1926).

Levande människors kläder fick inte användas på de döda, detta förde olycka och olyckor (Eibofolke, 2015: 554).

3.4 Begravningsdagen

På begravningsdagen serverade husmor korngröt (*kistan-graut* på estlandsvensk) till gästerna. Gästerna samlades för att bära ut den döde från byggnaden. Gröten åts i tystnad. Man sjöng en psalm och vid andra versen reste man sig för en tyst bön. Kistan stängdes och placerades på en vagn. Personen som gjort kistan var också den som spikade igen den senare. (Aman, 1964: 308).

När kroppen bars ut genom grinden gjordes tre kors med vänster fot för att förhindra att den döde skulle återvända och spöka (Eibofolke, 2015: 437).

Framför likvagnen fick man inte spänna för ett sto som hade haft ett föl, annars förlorade fölet sin fruktsamhet. Man fick inte heller köra med den döda över en sådd åker, även om den var täckt av snö, eftersom det skulle förstöra skörden (Eibofolke, 2015: 437).

3.5 Begravningsprocession och begravningsceremoni

Förbipasserande kunde få intrycket att begravningsprocessionen med sitt högljudda sång snarare representerade hälsa och livsglädje och att sorgen passerade lätt (Aman, 1964: 313). Begravningsprocessionens sång kunde höras redan en halvtimme i förväg när den slingrade sig längs vägen mot kyrkan (Danell, 1999: 45).

I spetsen började klockaren med en psalm och de övriga sjöng med. Om ingen klockare fanns, leddes processionen av en eller två duktiga sångare. I Nuckö satt försångaren t.ex. ovanpå kistan. Han var både kusken och sångaren (Aman, 1964: 309).

Förutom psalmer är följande sång känd från Nuckö:

"Mötas vi en gång där hemma,
bortom dödens mörka älv.
Att från tidens vedermöda,
vila ut hos Herren själv.
Möts vi då, möts vi då,
På den andra sidan floden?
Får vi mötas bortom floden,
dit ej några sorger nå.
(Berg, 1923: 80)

När man närmade sig kapellet tystnade sången och snart hördes klockringning. Efter klockringningen började psalmsången igen. I kapellet bars kistan in i kyrkorummet. Människor satt och bad tyst. Kistlocket togs bort och kontrollerades att den döde låg korrekt på sitt sågspånsbädd, med huvudet högre än fötterna. Sedan spikades locket igen och de personer som burit kistan in i kyrkan bar även ut den. Psalmsång och klockringning började igen (Aman, 1964: 309).

Efter gudstjänsten gick prästen tillsammans med de sörjande till graven. På kyrkogården bars kistan av 6 män som med hjälp av rep sänkte ner kistan i graven (Uppteckningar från Estlandsexpeditionen 1932). Samtidigt sjöngs en psalm, följt av en kort bön eller Fader vår (Eibofolke, 2015: 438).

Därefter kastade den dödes närmaste och vänner i tur och ordning tre nävar jord på kistan. Graven fylldes igen av männen som hade grävt den. Även detta skedde under sång.

Därefter placerades ett kors på gravhögen (Aman, 1964: 310). Korset dekorerades ibland med en färsk blomsterkrans när man gick till kyrkan på söndagar (Eibofolke, 2015: 438).

Graven täcktes med torv och på sommaren även med ängsblommor, på vintern t.ex. med en krans av lingonkvistar (Danell, 1999: 45).

3.6 Mat

I allmänhet ägde begravningsmåltiden rum i den avlidnes hem, men ibland också i kapellet (Aman, 1964: 313). Dit samlades släktingar och vänner tillsammans med kistbärarna och mindes den bortgångne genom att berätta historier, röka pipa och dricka öl (Eibofolke, 2015: 438).

Maten tillreddes med hjälp av frivilliga (Uppteckningar från Estlandsexpeditionen, 1932). Man åt köttsoffa som var gjord på rökt kött, potatis, klimpar och lagerblad (Danell, 1999: 45). Innan maten serverades sjöng alla stående en psalm. Efter att ha hedrat den döde gick man hem (Uppteckningar från Estlandsexpeditionen, 1932).

4 Begravningsvanor på Runö

På Runö var begravningarna mer högtidliga och varade längre än på andra kustområden (Eibofolke, 2015: 436). Runöinvånarna tar inte döden så allvarligt. De accepterar döden som en oundviklighet (Päewaleht, 1931). Öborna tror att vi skiljs åt för att mötas igen (Lavendel, 1920). Begravningarna hålls i två delar: först vid läggning av den döda i kistan och sedan på begravningsdagen (Saarlane, 1910).

4.1 Förberedelse

Processen börjar med den sista hyllningen till den avlidna, vanligtvis börjande redan i ögonblicket när personen dör, där närvarande personer sjunger psalmer tills själen lämnar kroppen. Detta följs av att den avlidnes ögon stängs. Oavsett tidpunkt, kallas personer som den avlidne eller släktingar har valt för att delta i förberedelserna för begravningen. Dessa personer är vanligtvis två eller tre män "*stäl-utter-liftare*"¹ och två kvinnor "*opaleggiare*". Männerna lyfter den döde från sängen och kvinnor ansvarar för att tvätta och klä den avlidne. Denna ritual använder en speciell bår "*debrälya*", där den döde placeras. Sådan bår finns i de flesta gårdar och används inte för något annat syfte (Ekman, 2022: 376).

Den avlidnes händer lades korsade över bröstet och en kudde placerades under huvudet. När rummet hade städats fördes den avlidne in i rummet. Under sorgvakten samlades gamla kvinnor runt den avlidne. Vid den avlidnes huvudände brann ljus. Psalmer sjöngs långsamt och sorgset hela natten (Aman, 1964:306).

Den avlidnes kropp stannade vanligtvis i vardagsrummet hela natten, och släktingar och vänner höll vaka genom att sjunga andliga sånger. Den avlidne fördes först följande morgon till förstugan eller ladan och placerades på en bår, vid vilken sångverser åter sjöngs (Eibofolke, 2015: 436).

Alla nätter medan den avlidne ännu var på jorden, var sörjande, vänner och släktingar tvungna att vaka med bön och sång. Den sista natten var även präster inbjudna (Lavendel, 1920).

¹ I arbetet förekommer flera estlandssvenska dialektord, dessa är främst markerade i kursiv stil.

Under natten mot söndag sjöngs många psalmer. Vanligtvis fortsatte psalmsången till klockan 4-5 på morgonen, varefter man sov fram till morgonens begravningsceremoni. Oftast deltog kvinnor i vakten och psalmerna var fritt valda, men naturligtvis föredrogs döds- och begravningspsalmer som exempelvis "Ack döden haver hädanryckt" och "Våra vänner falla ifrå" med flera (Moberg, 1939: 331; 399).

På Runö var också begravningspsalmen psalm 297 "Härlig är jorden" välkänd (Jerring, S, 1939). Den är en populär kyrklig julsång i Norden idag (Evertsson, 2002).

Begravningen hölls alltid på söndagar tillsammans med en gudstjänst. Dagen innan, på lördagen, klädde gårdens kvinnor den döda och förberedde begravningsöl och mat. Männen förberedde under tiden kistan och korset (Kustbon, 1967: 72).

När de vuxna männen grävde graven på eftermiddagen, gick unga män från gård till gård för att sprida information om begravningen till personer relaterade till den avlidne (Kustbon, 1967: 72). Att kalla till begravningen var en del av begravningsprocessen där "umgoara"-ungdomar, beväpnade med stavar "umgoaarstakan", informerade samhället om den kommande begravningen.

När någon öppnade dörren hälsades de med "marin" (god morgon) och framförde sin bön: "N. N. - folket säger att ni vänligen skulle komma och sörja." Den inbjudna svarade: "Tack för inbjudan" (Ekman, 2022: 378). Efter att ha slutfört uppgiften lämnade de sina stavar bakom kyrkogårdsmuren och anslöt sig till männen på kyrkogården (Kustbon, 1967: 72).

Den dödas kista hade sex kistbrädor, vars ändar var jämna och skarpa. Efter att den döda lagts i kistan, spikades de övre sidobrädorna fast med spik, endast den översta brädan lämnades öppen så att man fortfarande kunde se den döda (Saarlane, 1910).

Enligt Russwurms uppgifter dödades ett djur, oftast ett får, vid husbondens eller husmoderns begravning för att inte den avlidne skulle ta lyckan med sig. De fattigare dödade åtminstone en tupp. Det ansågs vara bra för att den avlidne inte skulle skada andra djur i framtiden (Grünthal, 1912: 345).

4.2 Kors

Kustsvenskarna begravdes huvudsakligen i den första kvarteret av Runö kyrkogården, som är den södra delen av kyrkogården, delvis inklusive området bakom kyrkorna. Där är det vanligaste gravmärket enligt Runö-svenska traditioner ett takformigt kors. Enligt förändringar i begravningsvanor från 1900-talet är korsen vanligtvis gjorda av sten och metall (Juur etc, 2019: 9).

De två övre träden sattes i en spetsvinkel mot varandra. Vanligtvis graverades också den avlidnas namn, levnadsår, ibland även familjesymbolen på korset. På vissa fästes ett separat namnskylt på tvärstången. En avliden moders kors hade beroende på barnets kön en liten takkors antingen på höger eller vänster sida på korsen. Placeringen av det lilla korset bestämdes av barnets kön - till höger för en son, till vänster för en dotter (Juur etc, 2019: 13). Bilderna finns i bilaga 2.

En jungfrus gravmärke kännetecknas av en zigzag-krona som dekoration på takkorset. Detta var kors för flickor och kvinnor i giftermålsåldern (Juur etc, 2019: 17-18). Ibland hängdes en brudkrona med band på en ung flickas kors (Ekman, 2022: 378). Bilderna finns i bilaga 2.

Man kunde skilja mellan en mans och en kvinnas kors genom placeringen av takbrädorna. För en man var den övre högra brädan ovanpå, för en kvinna den vänstra. Runöländarna dekorerade inte gravarna särskilt mycket, men fotografier har visat exempel på användning av växter från sanddyner (Juur etc, 2019: 20-21).

Träkorsen föll sönder efter ett par decennier och enligt lokal tradition reparerades eller ersattes inte Runö takkorsen (Juur etc, 2019: 20).

4.3 Klädsel

Sörjande klädde sig i en kombination av svart-vita folkdräkter.

Den avlidne mannen kläddes i en vit skjorta med ett brokigt sidenhalsduk. Underkläder och strumpor tillades (Aman, 1964: 306). Den vita skjortan kunde också vara samma som han

hade på sig vid sitt bröllop. Han bar vita linnebyxor som kunde vara antingen korta eller långa.

För att benen skulle vara parallella, bands benen ihop, men inga knutar gjordes. Händerna bands korsade över bröstet. Män placerades med en vit hatt med spetskanter på huvudet och blå fingervantar på händerna (Ekman, 2022: 377).

Det är karakteristiskt att inte bara kvinnornas, utan även ungdomarnas och människens huvuden alltid täcktes av en vit linnehuva med spets, som var omsluten av ett sidenband, och vars ändar var bundna under hakan (Eibofolke, 2015: 436).

Kvinnliga avlidna kläddes i kyrkliga kläder, inklusive ett vitt sjal, huva och skor. Handskar placerades inte på kvinnor.

Barn kläddes i sina vanliga kläder tillsammans med halvhandskar (Ekman, 2022: 377).

4.4 Begravningsdagen

På söndagsmorgonen samlades hela släkten vid sorgehuset. Kvinnorna gick in först, medan männen stannade utanför. Innan prästen anlände, bars kistan ut till en begravningsram och täcktes med ett svart liksvep "*bårtäcke*" (Ekman, 2022: 378). Svepet lyftes en sista gång för ett sista farväl (Eibofolke, 2015: 436). När prästen hade anlämt och bönen över kistan hade lästs, stängdes kistan.

Därefter serverades en måltid till "*Umgoara*"-pojkar, som bestod av öl, brännvin och bröd ("*kakobre*" och "*söt-surbre*"). Prästen serverades de finare delikatesserna (Eibofolke, 2015: 436).

4.5 Procession och begravningsceremoni

I tåten för processionen gick sångarna som sjöng på vägen till kyrkan. De följdes av kistbärarna och därefter korsbäraren. Efter korsbäraren följde prästen, släktingarna och övriga sörjande (Ekman, 2022: 378).

Resan kunde börja t.ex. med psalmen "Åh, mitt hjärta gläds djupt" (Lavendel, 1920). Hela vägen sjöngs psalmer under ledning av försångarna (Kustbon, 1967: 72). De närmaste

släktingarna skyndade sig på en kortare väg till kyrkan eller rörde sig obemärkt bland de andra (Eibofolke, 2015: 437).

Kyrkklockorna ringde tills kistan från sorgehuset nådde kyrkogården (Päewaleht, 1931). Vid kyrkogårdens grind tog männen av sina hattar och till ljudet av klockringning började sorgesången (Eibofolke, 2015: 437). Därefter sänktes kistan ner i graven av fyra män med hjälp av två rep. Prästen höll ett tal vid graven och kastade tre skovlar jord på kistan, sägande "*av jord är du kommen, till jord ska du åter bli, Jesus Kristus, din Frälsare, ska väcka dig på den yttersta dagen*" (Eibofolke, 2015: 437).

Därefter kastade sörjande tre nävar jord var på kistan. Medan kistbärarna fyllde graven med jord, sjöngs ytterligare en sång. Sedan restes ett kors, följt av en kort bön och sällskapet flyttade vidare till kyrkan för den vanliga gudstjänsten (Eibofolke, 2015: 437). Gudstjänsten på Runö hölls varje söndag. Sångerna som sjöngs kom från den svenska sångboken från år 1695 (Postimees, 1921).

4.6 Mat

Efter gudstjänsten följde en festmåltid för släkten.

Runöläanningarnas favoritfestmat är köttsoffa med klimp och russin. Kyckling- och fläskkött serveras också. Runö öl är en dryck liknande kvass, tillverkad av råg och humle. Den är välsmakande men inte berusande. Det finns också ett bröd som liknar *karask* (en bakelse gjord av surmjölk och kornmjöl eller grovt vetemjöl). Man kan också erbjuda gröt gjord på en blandning av sur och söt mjölk samt smulat bröd. Måltidsbönen i Runö lät så här: „*I Jesu namn går vi till bordet, äter, dricker enligt Guds ord. Till Guds ära, till vår nytta, får vi näring i Jesu namn. Amen*“ (Kustbon, 1920). Efter måltiden gick var och en hem (Kustbon, 1967: 72). Med detta var ceremonin avslutad.

5 Analysdelen

5.1 Analys av Nuckö begravningsbruk

Nedan följer en analys av begravningsbruk på Nuckö utifrån Van Genneps (1960) teori, som delar in ritualerna i tre faser: separation, liminalitet (övergång) och inkorporering.

5.1.1 Separation

I Arnold van Genneps (1960) teori behandlas separationsfasen som början på den rituella processen och förbereder övergången till efterlivet. Enligt van Gennep involverar separationsfasen handlingar såsom att stänga ögonen, tvätta, byta kläder och korslägga händerna (Van Gennep, 1960: 130), vilket kan ses som den avlidnes symboliska och fysiska separation från de levandes värld.

Att stänga ögonen ansågs viktigt på Nuckö för att den avlidne inte skulle ta de levande med sig. Detta var ett sätt att också separera den avlidne från de levandes värld. I Nuckö lades den avlidne att ligga på halm så att själen kunde lämna kroppen. Det var också viktigt att tvätta den avlidnes kropp, vilket även van Gennep noterar som en vanlig sed i olika kulturer. Tvättningen renar inte bara kroppen utan symboliserar även förberedelsen för resan till efterlivet, "Purifications" (tvättning, rening etc.) representerar en rit för separation från den tidigare omgivningen (Van Gennep, 1960: 20).

Separationsriten inkluderar också ett klädbyte. I Nuckö användes antingen bröllopskläder eller konfirmationskläder. Användningen av festkläder vid klädseln av den avlidne markerar utan tvekan en viktig händelse och kopplar samman betydelsefulla högtidsdagar då festkläder ansågs viktiga.

Som en del av separationsriten nämner van Gennep även djuroffer. I Nuckö slaktades ett får vid husbondens eller husmoderns död för att den avlidne inte skulle ta lyckan med sig. Även tillverkningen av kista och kors är delar av separationsriten. Spån som blev över från tillverkningen av kistan lades under den avlidnes huvud i kistan. Utöver detta kunde även en psalmbok placeras under den avlidnes huvud.

Korset i Nuckö var antingen ett enkelt träkors, men vanligare var ett kalkstenskors uthugget i solkorsstil. Separationsfasen inkluderar även periodiska kollektiva ritualer som driver ut andar från huset, byn och stammens territorium. (Van Gennep, 1960: 164). I Nuckö var dessa ritualer bland annat att vakta den avlidne och sjunga psalmer gemensamt i den avlidnes hem.

Att stänga kistan betraktas enligt Van Gennep ofta som en särskilt högtidlig avslutning på separationsceremonin (Van Gennep, 1960: 164). I Nuckö kunde slutet på separationsfasen vara att placera den avlidne i kistan och föra den till ett uthus där den förvarades till begravningen.

5.1.2 Övergång (Liminalitet)

Övergångsritualen börjar i det ögonblick den avlidne är förberedd för begravning. Enligt Van Gennep (1960) utförs övergångsperiodens ritualer medan den avlidne fysiskt bevaras i sitt hem eller annan avsedd plats, vilket hjälper samhället att medvetandegöra övergången (Van Gennep, 1960: 148). I Nuckö fördes den avlidne med kistan till ett uthus där den förvarades fram till begravningen.

Övergångsfasen är en viktig del för de sörjande. Under sorgperioden bildar de sörjande och den avlidne en särskild grupp som befinner sig mellan de levandes och de dödas värld. Hur snabbt de sörjande lämnar denna grupp beror på hur nära deras relation var till den avlidne (Van Gennep, 1960: 147). I Nuckö samlades släktingarna runt den avlidne första gången vid läggningen i kistan och andra gången på begravningsdagen. Vid båda tillfällena serverades mat och dryck till gästerna. Enligt Van Gennep (1960) är gemensamma måltider avsedda att stärka banden inom den sörjande gruppen.

Att bära kistan till kyrkan eller kyrkogården, där psalmer sjungs under vägen, är en del av denna övergångsprocess, eftersom det symboliskt och fysiskt separerar den avlidne från de levandes värld. I Nuckö placerades kistan oftast på en vagn och processionen rörde sig med högljudd sång mot kyrkan.

Kyrkan var den sista platsen där den avlidne kunde ses, varefter kistlocket spikades igen. En gudstjänst hölls i kyrkan till minne av den avlidne och därefter gick alla tillsammans för

att sänka kistan i graven. Alla aktiviteter ackompanjerades av sång och bön om vartannat. Varje gäst kunde kasta tre nävar jord i graven och därefter fylldes graven igen.

Övergångsperioden avslutas med begravningsceremonin när den avlidne når sin slutliga plats. (Van Gennep, 1960: 150).

5.1.3 Inkorporering

Inkorporeringsfasen är det sista steget i Arnold van Genneps (1960) teori om övergångsritualer, som omfattar den avlidnes slutliga införlivande i efterlivet och hjälper samhället att återgå till vardagen (Van Gennep, 1960: 165).

I denna fas betraktar Van Gennep (1960) begravningen som en rit för att inkludera den döde i de dödas värld (Van Gennep, 1960: 163). Detta inkluderar också installationen av en gravmarkör eller kors, vilket hjälper till att bevara minnet av den avlidne. I Nuckö dekorerades korset senare med färska blomsterkransar och graven smyckades med ängsblommor på sommaren och till exempel kransar gjorda av lingonris på vintern.

I inkorporeringsfasen anses det viktigt att hålla måltider och minnesstunder efter begravningen. Deras syfte är att förena alla överlevande gruppmedlemmar med varandra. Vanligtvis hölls minnesstunderna i den avlidnes hem i Nuckö, men ibland även i kapellet. Släktingar och vänner samlades tillsammans med kistbärarna för att dela minnen och äta tillsammans. Man pratade, åt och drack tillsammans.

Maten tillreddes med hjälp av frivilliga. I Nuckö åts köttsoffa med klimp gjord på rökt kött, potatis, klimpar och lagerblad. Innan måltiden sjöngs en psalm. Efter att ha hedrat den avlidne gick man hem. Van Gennep noterar att i många traditioner antas det att den avlidne deltar i denna måltid. Detta anses enligt van Gennep vara en kollektiv rit (Van Gennep, 1960: 164).

5.2 Analys av Runö begravningsbruk

Här ser vi begravningsbruk på Runö ön, klassificerade enligt Van Genneps (1960) teori, som också delas in i tre faser: separation, övergång (liminalitet) och inkorporering.

5.2.1 Separation

På Runö kan man betrakta separationsfasen enligt Van Gennep (1960), där ingår handlingar som att stänga ögonen, tvätta, byta kläder och även korslägga händerna (Van Gennep, 1960: 130). På Runö börjar separationsfasen redan före den fysiska döden, under de sista andetagerna. Den avlidnes ögon stängs omedelbart efter döden och personer som tidigare valts ut kallas för att vakta och förbereda den avlidne för begravningen. Den avlidne tvättas och kläs i sina bästa kläder.

Från beskrivningar på Runö framgår det att kläderna som användes vid begravningen kunde vara samma som de som bars vid bröllop eller även kyrkliga kläder, vilka var mer högtidliga än vardagskläder. En särskild detalj för begravningskläder på Runö är att både kvinnor och män fick en hatt med spetsig kant, liknande kvinnornas traditionella hätta.

På Runö är det vanligt att placera den avlidne på ett särskilt bårdbord som endast används vid begravningsritualer. Den avlidnes händer lades korslagda över bröstet och under huvudet placerades en kudde, och i närheten sjöngs psalmer. Detta är enligt Van Gennep ett exempel på separationsfasen, som hjälper samhället att både visuellt och känslomässigt förstå dödens slutgiltighet.

Separationsfasen innefattar också periodiska kollektiva ritualer som driver ut andar från huset och byn (Van Gennep, 1960: 164). På Runö sjöngs psalmer och den avlidne vaktades alla nätter fram till begravningen.

Enligt Van Gennep innefattar separationsperioden även tillverkningen av kista och kors, samt grävning av graven. På Runö är ett karakteristiskt kors ett takkors, men korsen hade många nyanser som skilde de döda åt baserat på kön, ålder, moderskap, barns kön eller civilstånd.

Som en del av separationsritualen slaktades också ett djur på Runö vid en familjemedlems död för att den avlidne inte skulle ta lyckan med sig och i framtiden inte skulle skada andra djur.

5.2.2 Övergång (Liminalitet)

Övergångsritualen börjar när den avlidne har förberetts för begravning. Enligt Van Gennep (1960) hålls den avlidne i sitt hem för att hjälpa samhället att bli medvetet om övergången (Van Gennep, 1960: 148).

På Runö placeras den avlidne efter den första natten i förstugan eller under ladan och läggs på ett bårdbord, där psalmer sjungs och böner hålls igen. Denna nattvaka varar fram till begravelsedagen och är avsedd för att ta farväl av den avlidne och för samhället att acceptera förlusten.

På Runö är det tradition att på lördagar går unga män från gård till gård för att sprida information om begravningen och kalla folk att sörja.

Den sista avskedet med den avlidne på Runö sker i gården före begravningsprocessionen, detta är också dagen då den avlidne flyttas från sin dödsbår till kistan. Det är den sista chansen att lyfta det svarta dödslakanet och se den avlidne en sista gång. Vid detta ritual serverades också en lätt måltid, öl och vodka på Runö.

Kistan bars till fots till kyrkan och kyrkogården på Runö, där kistan placerades på en bärställning. På vägen till kyrkan kunde man höra kyrkklockans ringning. Under vägen sjöngs psalmer och den avlidne leds mot det hinsides livet.

Begravningsceremonin på Runö ägde alltid rum på söndagar före den vanliga gudstjänsten. Kistan sänktes ner i graven, det sjöngs och böner hölls. Därefter kastade även gästerna på Runö tre nävar jord i graven och graven täcktes över.

5.2.3 Inkorporering

Arnold van Genneps (1960) teori sista etapp beskriver hur ritualerna hjälper de sörjande att återvända till vardagslivet och hur sorgeperioden avslutas (Van Gennep, 1960:165).

På Runö är övergången från liminalitetsfasen till inkorporeringsfasen smidig. Den börjar med uppsättningen av ett kors, följt av en bön och sedan rör sig hela sällskapet till den vanliga söndagsgudstjänsten i Runö kyrka.

Enligt Van Gennep (1960) markerar gravmarkörer den slutgiltiga acceptansen och den avlidnes själs fullständiga integration bland förfäderna. Dessa ritualer bekräftar ett samhälleligt erkänt övergång och hjälper de sörjande att gå vidare, genom att erbjuda en visuell bekräftelse på att den avlidne har nått ett nytt tillstånd (Van Gennep, 1960: 158).

Gennep beskriver också att det under inkorporeringsfasen är brukligt att ordna en måltid, vilket hjälper samhället att återställa en känsla av gemenskap (Van Gennep, 1960: 164). På Runö hålls en gemensam måltid på begravningsdagen eller dagarna efter. Vid denna tid delas minnen av den avlidne och hyllningar till hans eller hennes liv. På Runö serveras köttbullesoppa, men här innehåller den även russin.

Inkorporeringsfasen avslutas med samhällets återgång till vardagslivet, vilket enligt Van Gennep (1960) innefattar återupprättandet av den dagliga rutinen och känslan av normalitet (Van Gennep, 1960: 147). Van Gennep noterar att gemensamma religiösa ceremonier hjälper samhället att acceptera den nya verkligheten och stötta varandra (Gennep, 1960: 160).

6 Jämförelse av begravningsbruk i Nuckö och på Runö

6.1 Förberedelser för begravning

Likheterna:

I båda områdena följdes kristna begravningsbruk, vilket innefattar psalmsång och böner och det är vanligt att stänga den avlidnes ögon för att undvika negativ påverkan på de levande. I både Nuckö och Runö tvättas den avlidne och kläs i särskilda begravningskläder, antingen traditionella eller festliga, som förbereder den avlidne för sin sista resa. Båda gemenskaperna använder sång och bön i sina begravningsförberedelser, vilket ofta pågår hela natten. En större grupp människor är involverade i förberedelserna i båda områdena. I båda regionerna slaktades ett djur, som ett får, för att den avlidne inte skulle ta lyckan med sig.

Skillnader:

På Runö var begravningarna mer ceremoniella och varade längre än i Nuckö. På Runö används en särskild dödsbår som inte används för andra ändamål. I Nuckö nämns en enklare ansats där den avlidne lades ner på halm den första natten.

På Runö placerades en kudde under den avlidnes huvud, i Nuckö användes spån från kisttillverkningen och ibland även en psalmbok.

I Nuckö sjöngs det för den avlidne och vaktades en natt, på Runö pågick sång och bön nätterna fram till begravningen. På Runö var traditionen att inbjuda hela gemenskapen till begravningen och inbjudarna var speciella pojkar med stavar, kallade "umgoara". I Nuckö verkade begravningen vara mer familjecentrerad och inkluderade släktingar och kanske närmare bekanta.

På Runö fördes den avlidne före begravningen till ladan eller förstugan, där de låg på dödsbåren. Kistan användes först på begravningsdagen. I Nuckö placerades den avlidne i kistan dagen efter dödsfallet och fördes till ett uthus där de förvarades till begravningsdagen. På Runö användes ett svart dödslakan på kistan, medan det i Nuckö är känt att man kunde använda sitt bröllopslakan, men detta inuti kistan.

6.2 Kors

Likheterna:

I båda områdena används kors som en kristen symbol vid begravning, vilket visar på regionernas förbindelse med kristna begravningsbruk.

I både Nuckö och Runö läggs den avlidnes namn och dödsår till korset, och ibland även familjesymboler eller ett särskilt märke.

Skillnader:

I Nuckö är korsen enkla, av trä och ofta dekorerade med kransar. Stenkors är också vanliga. På Runö är korsen mer komplexa, som takkors, med fler variationer och symbolik beroende på den avlidnes kön, ålder eller status.

På Runö är det inte brukligt att reparera eller byta ut kors, medan det inte finns någon information om detta för Nuckö. Dock dekorerar kors i Nuckö med färska blomsterkransar, vilket antyder en aktivare inställning till gravplatsens underhåll och en sed att ofta besöka gravplatsen. På Runö verkar det som att gravplatserna blev förbisedda.

6.3 Klädsel

Likheterna:

Traditionella och festliga kläder. I båda områdena används element från bröllopsklädseln i begravningsdräkten, och en festlig stil värderas högt.

Skillnader:

I Nuckö används bröllops- eller konfirmationskläder som begravningsdräkt. På Runö påverkas begravningsklädseln dessutom av folkdräkter och specifika föremål som sidenhalsdukar och band eller spetsiga hätter som bärs av både kvinnor och män.

6.4 Begravningsdagen

Likheterna:

Dagens betydelse: I både Nuckö och Runö är begravningsdagen av stor vikt, där hela gemenskapen eller släkten samlas för att hedra och sända iväg den avlidne. I båda områdena serveras en liten måltid före begravningsprocessionen.

Skillnader:

I Nuckö är begravningsdagen enklare och innehåller färre procedurer. På Runö är det känt att fler åtgärder utförs på begravningsdagen, och på Runö kan den avlidne ses för sista gången i hemgården. I Nuckö är denna möjlighet kvar efter begravningsprocessionen även i kyrkan.

6.5 Procession och begravningsceremoni

Likheterna:

I båda områdena är begravningsprocessionen och psalmsång en viktig del av begravningsritualen. I båda områdena hålls en gudstjänst på begravningsdagen och i båda områdena är det sed att kasta tre nävar jord i graven med den avlidne.

Skillnader:

På Runö är begravningsprocessionens struktur mer formell och kistan bärs vanligtvis till fots. I Nuckö åkte man till kyrkogården med häst och vagn, vilket är förståeligt eftersom avstånden i Nuckö-området är mycket längre. Även om processionen i båda områdena ackompanjeras av sång, har Nuckö-processionen gett förbipasserande ett gladare intryck.

I Nuckö går man först till kyrkan där en gudstjänst hålls. Där finns den sista möjligheten att se den avlidne. Sedan förs kistan till kyrkogården där begravningsceremonin äger rum. På Runö är det tvärtom. Först hålls begravningsceremonin på kyrkogården och sedan går man till den vanliga söndagsgudstjänsten.

6.6 Mat

Likheterna:

I båda områdena är det brukligt att erbjuda köttsockpa med klomp och öl samt traditionell mat från regionen på begravningsdagen. I båda fallen involveras gemenskapen i matlagningen.

Skillnader:

På Runö är maten mer varierad och festlig, inklusive att deras köttsockpa innehåller russin.

7 Diskussion av resultat

Mitt arbetes syfte var att beskriva och jämföra de estlandssvenska begravningstraditionerna på Nuckö och Runö samt att få svar på frågor om vilka sedvänjor som följde med döden och begravningarna och vilka likheter och skillnader som kan hittas i begravningsritualerna på Nuckö och Runö.

De huvudsakliga resultaten som uppnåddes med detta arbete var en detaljerad beskrivning av begravningsseder och föreställningar på Nuckö och Runö, vilket ger en grundlig översikt över begravningssederna i båda områdena.

Analysen visade att det fanns flera skillnader i begravningssederna på Nuckö och Runö, men samtidigt fanns det många seder som liknade varandra i båda områdena. I båda områdena betraktades döden som en naturlig del av livet, där bestämda traditioner och gemensamma sorgeperioder hjälpte människor att snabbare komma över sorgen och återgå till det vanliga livet.

Flera traditioner som följdes på Nuckö och Runö var universella och igenkännbara även i den bok som beskrivs av Van Gennep (1960), "*The Rites of Passage*". Användningen av Arnold van Genneps teoretiska ramverk för övergångsriter i analysen av begravningssederna på Nuckö och Runö gav en djupare teoretisk grund för de beskrivna sederna. Detta hjälpte till att skapa en bro mellan Nuckö och Runös begravningstraditioner och Van Genneps antropologiska teori, och gjorde det därmed lättare att framhäva och förstå dem.

Begravningssederna hos estlandssvenskar har tidigare beskrivits, men de har ofta presenterats tillsammans med andra områden där estlandssvenskar bor och informationen har varit spridd över olika källor. En mer omfattande beskrivning av kustsvenskarnas liv och seder finns i C. Russwurms verk (1855) *Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehstlands und auf Runö I-II. Reval*, som är en av de viktigaste texterna för att förstå estlandssvenskarnas kulturhistoria. Min forskning kompletterar Russwurms verk genom att erbjuda en ännu mer detaljerad översikt över Nuckö och Runös begravningstraditioner, och lägger till beskrivningar och preciseringar som inte presenterats i tidigare arbeten som en helhet.

Andra studier om begravningstraditioner, såsom de av Ilmari Manninen och Merike Lang, fokuserar på allmänna begravningsseder som förekommer i andra delar av Estland och speglar inte estlandssvenskarnas särdrag. Därför ger denna studie värdefull information som belyser de unika egenskaperna hos Nuckö och Runös begravningsseder.

Kunskapen från studien kan tillämpas exempelvis i informationsmaterial som skapas i syfte att bevara kulturen och riktar sig till personer som är intresserade av Nuckö och Runös historia eller begravningsseder i allmänhet. Genom att dokumentera och offentliggöra dessa traditioner kan man stärka den kulturella identiteten hos estlandssvenskarna, som idag nästan har försvunnit.

Styrkan i studien ligger i det insamlade källmaterialet och det teoretiska ramverket, som stödde beskrivningen och analysen av estlandssvenskarnas traditioner och begravningsseder. Som ett resultat av denna analys ger studien en detaljerad översikt över begravningstraditionerna i Nuckö och Runö.

En svaghet i studien är ojämnheten i källmaterialet. Till exempel, för Runö fanns mer detaljerad information om begravningstraditioner, medan det för Nuckö fanns mer folklöre och föreställningar relaterade till döden. Därför kunde inte all information om Runö och Nuckö jämföras med varandra, och jämförelseanalysen är baserad på den information som var jämförbar.

Dessutom inkluderades inte traditionerna från andra estlandssvenska områden i denna studie, vilket skulle ha gett en mer nyanserad bild av hur unika eller integrerade dessa traditioner var i ett bredare sammanhang.

Fortsatta studier skulle kunna omfatta jämförelser med begravningstraditioner i andra områden och estlandssvenskarnas kulturarv behöver definitivt undersökas ur många fler aspekter för att lyfta fram och göra det tillgängligt för intresserade på olika informationsbärare.

8 Resümee

Tartu Ülikool, Maailma keelte ja kultuuride instituut, Skandinavistika osakond, rootsi keel ja kirjandus

Eestirootslaste matusekombed Noarootsis ja Ruhnul- *Estlandssvenskarnas begravningsvanor i Nuckö och på Runö*

Bakalaureusetöö, 41 lk

Autor: Merilin Kaustel-Lehemets

Juhendaja: Maiu Elken

Tartu, 2024

Käesolev bakalaureuse töö tutvustab matusetraditsioone Noarootsis ja Ruhnul alates 19. sajandi keskpaigast kuni 20. saj esimese pooleni.

Selle uurimistöö eesmärk on kirjeldada ja võrrelda eestirootslaste matuserituaale Noarootsis ja Ruhnul.

See uurimistöö esitab järgmised küsimused:

- Millised on kombed, mis kaasnevad surma ja matustega?
- Milliseid sarnasusi ja erinevusi võib leida Noarootsi ja Ruhnu matuserituaalides?

Uurimustöö aluseks oli info kogumine ja võrdlemine. Suur osa kirjeldustest pärineb raamatutesse kirja pandud mälestustel, kuid sellele on lisandunud ka hulgaliselt toetavat ja täiendavat informatsiooni, mis olid kättesaadavad vanades ajaleheartiklites ja arhiivimaterjalides.

Töö käigus võrreldi Noarootsi ja Ruhnu piirkonna matusetraditsioone nii omavahel kui ka analüüsi nende piirkondade matusekombeid Arnold van Gennepi (1960) siirderiituse teooria raamistikule tuginedes.

Teoreetiline analüüs aitas luua silla eestirootslaste matusetraditsioonide ning van Gennepi antropoloogilise teooria vahel ja võimaldas neid seeläbi selgemini esile tuua ja mõista.

Töö tulemuseks on detailne ülevaade, kuidas Noarootsi ja Ruhnu piirkondades surma suhtuti ja kuidas matusetalitusi peeti.

Uurimusest saadud teadmisi saab rakendada nt kultuuri säilitamise eesmärgil loodavates infomaterjalides. Eestirootslaste traditsioonide uurimine ja laiemale publikule tutvustamine aitab alles hoida eestirootslaste kultuuripärandit.

9 Käll- och Litteraturförteckning

Literatur

- Aman, V. (1964). *En bok om Estlands svenskar del II*. Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Berg, G. (1923). *Svenskarna i Estland, skildringar av våra landsmäns skiftande öden*. E. G. Johanssons boktryckeri.
- Danell, Gideon. (1924). *Ernst Klein. Runö. Folklivet i en gammal svensk by*. Särtryck ur Folkminnen och Folktankar Häftet 1(XII).
- Danell, G. (1951). *Estlandssvenskarnas folkliga kultur II*. – Ordbok över Nuckömålet
- Danell, S. (1999). *Kuldrannake*. Ilmamaa. Översättning av Anu Saluäär. Ilmamaa.
- Ekman, F. 1847. Beskrivning om Runö i Liffland. Hämenlinna. Kirjeldusi Ruhnust Liivimaal. Översättning av Ivar Rütli, Runö 2022
- Evertsson, Anna J. (2002). *"Gå vi till paradiset med sång": psalmers funktion i begravningsgudstjänster*. Bibliotheca theologiae practicae. Lund: Arcus.
- Grünthal, V. (1912). *Surnute austus*. Eesti Kirjandus, Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne (8).
- Juur, S., Jõgar, Ü., Nõmmela, M., Sainast, H., Umal, K. (2019). *Runö kalmistu hoolduskava*. Tartu
- Moberg, C. A. (1939). *De folkliga koralvarianterna på Runö*. Svensk tidskrift för musikkforskning (STM)
- Russwurm, C., Kareda, S., Hallik, T., & Schlichting, E. H. (2015). *Eibofolke, ehk, Rootslased Eestimaa randadel ja Ruhnus*. MTÜ Eestirootsi Akadeemia
- Tegnér, G. (1976). *Estlandssvenska kyrkominnen*. Svenska Odlingens Vänner.
- Van Gennep, A. (1960) *The rites of passage*. Översättning av M. B. Vizedom ja G. L. Caffee. Chicago, The University of Chicago press.

Arkivmaterial och tidningsartiklar

Aman, Irjaspere (1927)

E 57136/7 (26-33) < Noarrootsi (1926)

E 60156/7 (3-5) < Nuckö, Einby -/Aleksander Sedman, 1927)

E 60204/8 (1-19) < Noarrootsi, Paslepa - Paul Ariste < Eva Timmerman, 65 å. (1927)

E 60221 (37) < Nuckö, Hosby - Paul Ariste < Kristine Kiisk, 66 år (1927)

E 60272/3 (101-108) < Noarrootsi (1927)

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus <https://eestirootslane.ee/ajalugu/> Hämtad: 2024-05-15

Jerring, S. (1939-03-08). [inspelning] *SRMinnen: Sven Jerring på Runö*

<https://sverigesradio.se/avsnitt/71020> Hämtad: 2024-01-10

Lavendel. (1920). *Gravöl pa Runö i 1600-talsstil*. Kustbon. Nr 1 Årgång 3 Jan , s 2

Lorentz, T. (1967). *Pa Run*. Kustbon. Nr 3 Årgång 24 Sept. s 69–72

Marie Mägi, Enby (1926)

SLS 452 b rekord 1 ERA sagor 1b

<https://yksa.disec.fi/Yksa4/id/168146453637700?rd=0&direction=previous#tab/files>

Hämtad: 2024-01-10

SLS 452 b rekord 2 ERA sagor 2

<https://yksa.disec.fi/Yksa4/id/168146453661400?rd=0&direction=next#tab/files>

Hämtad: 2024-01-10

(Saarlane, 1910) *Runö saar ja tema rahwas*. Saarlane Nr 27, 14 april, s. 1

<https://dea.digar.ee/?a=d&d=saarlaneew19100414.2.4&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-----> Hämtad: 2023-12-27

Uppteckningar från Estlandsexpeditionen sommaren 1932

https://www.finna.fi/Record/sls.SLS+448_SLS+448_text_1?sid=4108374503&imgid=4 Hämtad: 2024-01-12.

Från 1932 års expeditoinsintervjuer har följande personers minnen använts i detta arbete: August Mihlbern (Rickul), Johanna Linkvist (Nuckö), August Espeling (Nuckö) Johanna Grönlund (Nuckö), Elfrida Ekenäs (Nuckö), Alexander Bertuslen (Nuckö), Olga Espling (Rickul)

(Postimees, 1921) *Runö saar ja tema elanikud*. Postimees. Nr 155, 14. juli, s. 5

<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=postimeesew19210714.2.23&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA----->

Hämtad: 2023-12-27

(Päewaleht, 1931) *Baltimere omapärased saar – Runö*. Päewaleht. Nr. 212, 7. August, s. 6

<https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=paewalehtew19310807.2.26&e=-----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA----->

Hämtad: 2023-12-27

10 Bilag 1

Sägner och trosuppfattningar om döden insamlade från Nuckö-området

"När ett barn eller ett djur blev lätt skadat, så läste folk i gamla tider över det skadade stället: „*da re, morga de, krokar o korpar skø hak om te, de foryke kan ænt koma otor.*" – „Idag röd, imorgon död, kråkor och korpar kommer att picka på dig. De döda kommer inte tillbaka" (Danell 1951).

Om en liten del av ett fält inte blev sått, betydde det att någon skulle dö inom det kommande året - "*Död-fåra*" (Danell, 1951).

För att avvärja effekterna av förtrollning och risken för död för ett spädbarn, gavs nyförlösta kvinnor kornbröd (*kakobre*) och ost (Eibofolke, 2015: 438).

Att se en avliden i en dröm betydde att en storm eller nederbörd var på väg.

Om korpar skrek på gården, betydde det död eller olycka (Mihlbern, 1932).

Om det regnade när en grav grävdes, var det ett tecken på en snart förestående sorglig dödsfall.

Om den avlidnes vänstra ben var längre än det högra, skulle en kvinna dö efter honom, men om det högra benet var längre, skulle en man dö. Om vänstra benet fastnade i en dörr när den stängdes, skulle en kvinna dö, men om det var det högra, skulle en man dö (Linkvist, 1932).

Om man hörde som ett skrik från en sjö, skulle det inte dröja länge innan någon drunknade.

Om en gök flög över två personer och "kucklade" några gånger, visste man att deras union inte skulle hålla, t.ex. en av dem skulle dö (Espeling, 1932).

För att förhindra att den döde "stiger upp", sprayades liket med hett vatten (Grönlund, 1932).

Om det uppstod hål eller dents i brödet under bakning, skulle någon höra en dödsnyhet.

Om du ser ett spöke, bör du läsa Fader vår, då försvinner spöket. Om någon dör, bör man inte göra en knut på tråden som används för sömnad. Särskilt om en knut görs på tråden som används för att sy dödskläder, kan den avlidne inte vila i frid.

Om du i en dröm ser att du drar ut tänder, kommer någon släkting att dö.

Om du hör ljud som av bräddor som klappar på en sjö dag eller natt, kommer du att höra att till exempel en släkting har dött när du kommer hem. Om näsan kliar, får du ett dödsbud (Ekenäs, 1932).

Om kyrkklockorna klingar sorgligt när den döde förs till graven, kommer snart en olycka att sörjas, men annars dör människor som inte så mycket längtas efter (Bertuslen, 1932).

Om du går in i ett rum just när tyg klipps med saxar, kommer du att dö (Espling, 1932).

På torsdagskvällar borde man inte tvätta ögonen, då blir man snabbt gammal.

Om de döda förs ut från gården och hästarna inte rör sig från platsen, måste man sätta hästarnas selar bak och fram, då rörde de sig genast. De gamla trodde att det var djävulen inuti som orsakade stillaståndet. Om ringen faller ner under bröllopet, går livet mycket dåligt, antingen dör någon snart eller så skiljer de sig åt (Mägi, 1926).

En sångbok placeras under den dödes huvud. Om den döde förs bort från hemmet och det är medvind, tar den döde lyckan med sig. Om vinden är mot, stannar lyckan hemma (Aman, 1927).

Om barnet inte läses Fader vår över, tar den gamle onda med sig (Timmerman, 1927).

När onda människor dör, när de förs till kyrkogården, när de läggs på vagnen, kan inte hästarna dra dem även om de ligger ner. Om du drömmer att du sopar ett rum, kommer någon att dö (Kiisk, 1927).

Om månen, solen och en stjärna syns samtidigt, dör någon nära person i släkten (Sedman, 1927).

Dödsprofetior på nyårsafton

Om man ser ett stort fyrkantigt ljus under bordet, kommer någon att dö.

Om man ser ett blått ljus falla från taket eller stiga från dörrtröskeln till taket, kommer någon att dö.

Om man hör ett knall i ett tomt rum eller under ladan, kommer någon att dö.

Om man hör tre dämpade slag, förutspår det ett barns död.

Om man hör någon hugger, sågar trä eller sjunger i ett tomt utrymme, kommer någon att dö.

Ljudet av bräddor som kolliderar betyder en vuxens död.

Likaså förutsäger klockans ringning döden.

Den som går runt huset efter att ha tänt ett ljus på kvällen och sedan tittar in genom fönstret ser den utan huvud som kommer att dö nästa år. Ibland ser han också sig själv utan huvud, därför vågade man inte göra det.

På kvällen lades en liten hög av saltkorn under ens sked, den som hade spridit sig av sig själv på morgonen skulle dö.

Likaså jämnades askan framför spisen på kvällen. Om det finns hål i den nästa morgon, kommer så många människor att dö i huset nästa år som det finns hål (Eibofolke, 2015: 445)

11 Bilag 2

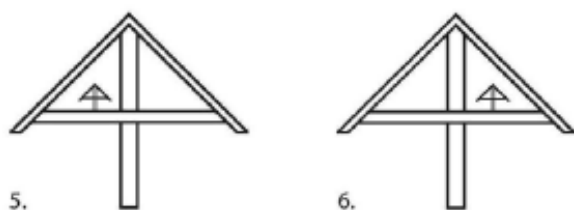
Bilder

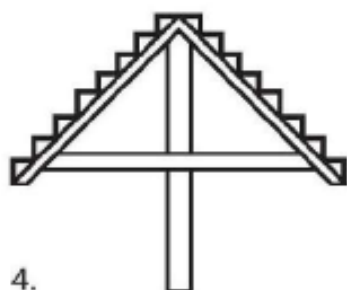
Nuckö sörjande som går bakom vagnen (Aman, 1964:309)

Runö sörjande går till fots till kyrkogården (RrM RuM 1045 F 85_8)

På den avlidna moderns gravmarkering låg ett litet kors beroende på barnets kön, antingen till höger eller vänster. Det lilla korsets placering bestämdes av det födda barnets kön - till höger (6) för en son, till vänster (5) för en dotter (Juur etc, 2019: 18).

Jungfru gravmarkör (4) träkors på Runö gamla kyrkogård, kors för en kvinna som dog i brudålder (Juur etc, 2019: 18).

Vid dödsfall skulle mössa och halskläde på Runö vara helt svarta (Kustbon, 1967: 72).

Stenkors på Nuckö kyrkogård (RrM F 171 F; RrM F 172 F).

12 Kinnitus töö iseseisvalt kirjutamise kohta

Mina, Merilin Kaustel-Lehemets, kinnitan, et olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõikidele töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttele seisukohtadele ning muudest allikatest pärinevatele andmetele on viidatud.

Merilin Kaustel-Lehemets

19.05.2024

13 Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merilin Kaustel-Lehemets,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose **Estlandssvenskarnas begravningsvanor i Nuckö och på Runö**, mille juhendaja on Maiu Elken, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Merilin Kaustel-Lehemets
19.05.2024